

JOSEF BUBENÍK
Archeologický Ústav - Praha

Z PROBLEMATYKI WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO OSADNICTWA PÓLNO-CNO-ZACHODNICH CZECH

Obszar północno-zachodnich Czech od starożytności stanowił znaczną część eukumeny Czech. W okresie wczesnośredniowiecznym (VI – początek XIII wieku) obszar ten można podzielić z punktu widzenia historyczno-osadniczego na kilka regionów osadniczych (nt.pojęcia i dalszych zagadnień por. J. Herrmann 1968, s.11-17 z lit.), wyróżniających się tak z punktu widzenia geografii, jak i archeologii oraz poprzez inne elementy osadnictwa. Regiony te można dalej dzielić na terytoria osadnicze, ewentualnie jeszcze dalej na mikroregiony czy mniejsze jednostki.

Rozległy region osadniczy znajduje się w dorzeczu rzeki Belá w pogórzu Rudaw oraz w przyległej części dorzecza Łaby aż po region Děčín. W starszej fazie rozwoju (VI – IX w.) można go kojarzyć z terytorium tzw. lemuskiego księstwa plemiennego, z centrum w grodzie koło Zabušan. Gród ten bywa utożsamiany z przypuszczalną siedzibą księcia Wistracha z 857 roku (J. Sláma 1973, 1978 z lit. i źródłami, Z. Váňa 1986, s. 267). W okresie młodszym (X – początek XIII w.) łączony jest z bilińskim okręgiem grodowym wczesnośredniowiecznego państwa czeskiego z centrum w Bílinie („provincia Belinensis”) oraz z analogicznym mniejszym okręgiem grodowym děčínskimi. Kwestię tę opracowali niedawno szczegółowo J. Žemlička (1978, s. 570-571 z lit.), Z. Váňa (1976, 1977), M. Zápotocký (1977, 1978), dlatego też nie będziemy jej dalej poruszać.

Dalsze regiony osadnicze można rekonstruować w dolnym dorzeczu Ohře w dzisiejszych regionach Litoměřic i Lovosic. W starszej fazie rozwoju łączone są z terytorium tzw. litomierzyckiego księstwa plemiennego. W okresie młodszym – z litomierzyckim okręgiem grodowym wczesnośredniowiecznego państwa czeskiego (M. Zápotocký 1965; J. Žemlička 1980, s. 18-113), który był jednym z najbardziej znaczących okręgów w Czechach. Kasztelania litomierzycka wraz ze swym bezpośrednim zapleczem stopniowo przekształcała się we wczesnośredniowieczną aglomerację osadniczą o charakterze miasta przedlokacyjnego, a w końcu w miasto okresu rozwiniętego średniowiecza (J. Žemlička 1978, s. 569-570 z lit.; J. Tomas 1983, 1985 z lit.). Problem stanowią ośrodki starsze, pochodzące z przedpaństwowego okresu rozwoju. Do rozwiązania tej kwestii przyczynić się mogą opracowania nowych badań prowadzonych w Lovosicach (V. Salač 1987), stąd znany już z dawniejszych odkryć skupisko znalezisk

o archeologicznym charakterze (M. Zápotocký 1965, s. 289, 298-300, 350-355, rys. 29) i gdzie właśnie odkryto niedawno osadę w eksponowanym położeniu ze śladami umocnień, w widłach rzeki Modly i Ohřy.

Istnienie wyraźnego i zamkniętego regionu osadniczego potwierdzają badania w środkowej części dorzecza Ohřy oraz w jego najbliższym sąsiedztwie (J. Bubeník 1988). Składa się on z około 6 terytoriów osadniczych:

1) terytorium osadnicze w górnym biegu środkowej Ohřy, mniej więcej od tego fragmentu Ohřy do potoku Hutná ze zidentyfikowanym grodziskiem w Hradcu koło Kadania;

2) mniejsze terytorium wzdłuż górnego biegu rzeczki Chomutovki ze śladami grodzisk koło Černovic i Přecapel;

3) kolejne rozległe i rozczłonkowane terytorium osadnicze na pograniczu środkowego i dolnego dorzecza Ohřy, pomiędzy m. Postoloprty z grodziskiem Drahuš, wspomnianym prawdopodobnie w *Kronice Kosmasa* (Kosmas I, 13; B. Bretholz 1923, s. 29) oraz grodziskami koło Kozojedów (Dřevič i Levousy);

4) terytorium osadnicze na pagórkach Rakovnickich i Jesenickich z ewentualnym zasięgiem do dolnego biegu rzeki Střela, w przybliżeniu między prawdopodobnym grodziskiem na górze Vyřov koło Třeskonic w północno-zachodniej części Džbanu, z grodziskiem w pobliżu Dolnego Hradiště nad rzeką Střela;

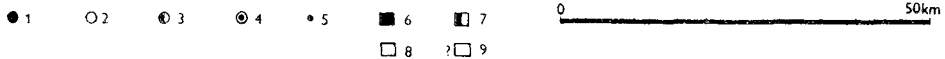
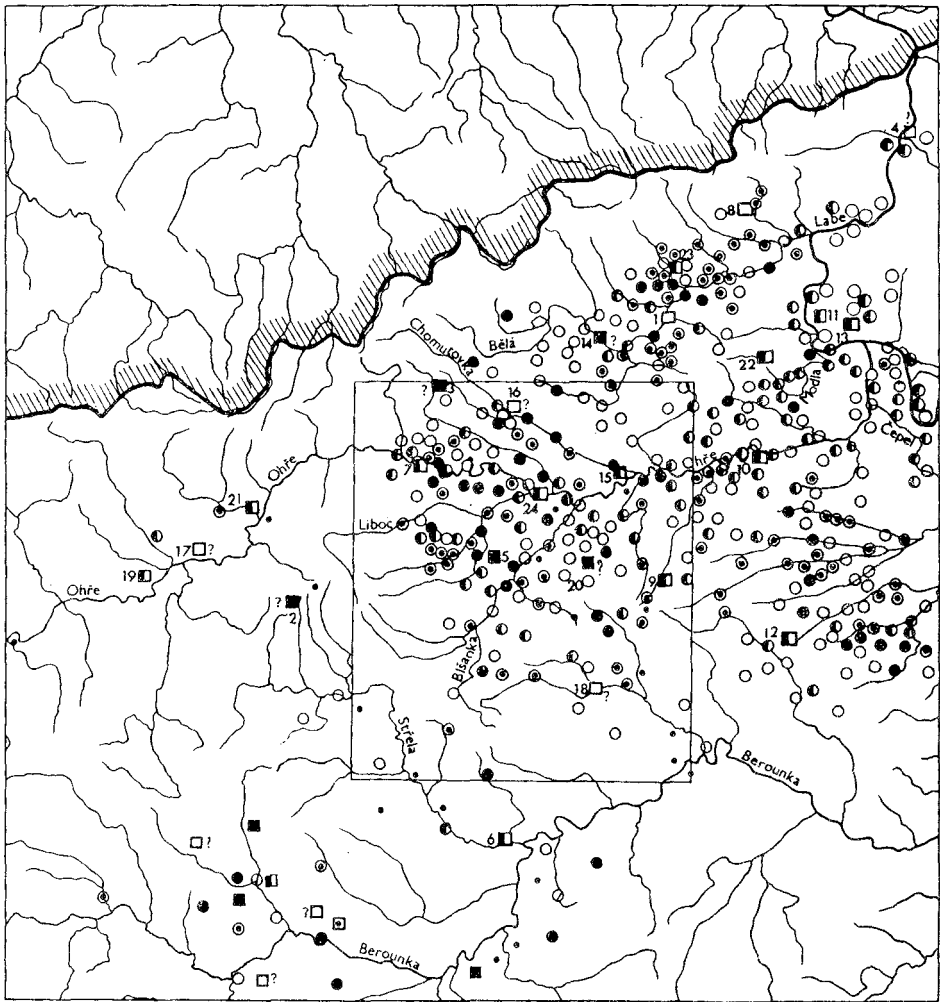
5) terytorium osadnicze leżące już w dorzeczu Berounki (Mže), odróżnia się od pozostałych swym pagórkowatym charakterem oraz stosunkowo rzadkim osadnictwem; również nad rzeką Blšanka (Brěžnice) w dzisiejszym regionie Podbořan, kształtowało się być może samodzielne terytorium osadnicze;

6) kolejne rozległe terytorium obserwujemy w środkowym biegu rzeki Liboče (Lužný potok) oraz nad jej małymi dopływami w kotlinie Pětipeskiej.

Na pograniczu dwóch ostatnich terytoriów znajduje się starożytne grodzisko na górze Rubin koło Podbořan.

Wszystkie te terytoria osadnicze sięgają początkami okresu wczesnosłowiańskiego (VI-VII w.), a dalszy rozwój, poświadczany poprzez zagęszczenie osadnictwa (w przybliżeniu od przełomu IX i X wieku), prowadzi do zacierania granic między nimi. Szczególną pozycję zajmuje mniejsze skupisko osadnicze (mikroregion) w centrum geograficznym środkowego Poohrza na właściwym terytorium Žatca. Mikroregion ten powstał później i jego wyraźny rozwój związany jest dopiero z rozwojem Žateckiej aglomeracji osadniczej.

Cały region utożsamiany jest słusznie z tzw. luckim księstwem plemiennym, a poszczególne terytoria z krajami luckimi wspomnianymi przez Kosmasa (*Guntna, Uzka, Brocnica, Luca, Silvana*; Kosmas I, 10; B. Bretholz 1923, s. 23). Konkretne utożsamiania poszczególnych terytoriów z krajami podawanymi przez Kosmasa pozostaje nadal kwestią sporną (Z. Váňa 1973; R. Turek 1975, s. 105-106; J. Bubeník 1976, 1988). W okresie młodszym (IX/X w. od początku XIII w.) łączymy ten region osadniczy z bardzo ważnym okręgiem grodowym czeskiego wczesnośredniowiecznego państwa Przemysłidów, mianowicie z prowincją Žatecką (*provincia Satecz, comitatus Satensis*, J. Žemlička 1978, s. 569 z lit. i źródłami) a być może też z mniejszym, późnogrodziskowym okręgiem na wschodnim obrzeżu tego obszaru osadniczego, z okręgiem Dřevič, w okolicach tak nazywanego grodziska (J. Žemlička 1978, s. 566 z lit. i źródłami).

Rys.1. Wczesnośredniowieczne osadnictwo w północno-zachodnich Czechach i jego centra.

Objaśnienia: 1. okres wczesnosłowiański do środkowego okresu grodziskowego 2. okres wczesnogrodziskowy do późnogrodziskowego, 3. obydwa, 4. okres grodziskowy (bliżej nieokreślony), 5. zakwalifikowanie do okresu grodziskowego nie jest pewne, 6. grodzisko z okresów starszych, 7. grodzisko z młodszego i późnego okresu grodziskowego, 8. grodzisko z młodszego i późnego okresu grodziskowego, 9. grodzisko nieokreślone pod względem położenia czy datowania

Grodziska: 1 – Blšina, okr. Teplice, 2 – Bochoř, „Burberg”, okr. Karlovy Vary, 3 – Černovice, okr. Chomutov, 4 – Děčín, okr. Děčín, 5 – Dolánky, „Rubín” okr. Louny, 6 – Dolní Hradiště, okr. Plzeň-sever, 7 – Hradec u Kadaně, okr. Chomutov, 8 – Chlumeč, okr. Ústí nad Labem, 9 – Kozojedy, „Dřevíč”, okr. Rakovník, 10 – Levousy, okr. Litoměřice, 11 – Libochovany, „Hradek – Tříkřížový vrch”, okr. Litoměřice, 12 – Libušín, okr. Kladno, 13 – Litoměřice, okr. Litoměřice, 14 – Most, „Hněvín”, okr. Most, 15 – Postoloprty, „Drahůš”, okr. Louny, 16 – Přecaply, okr. Chomutov, 17 – Sedlec, okr. Karlovy Vary, 18 – Senomaty, okr. Rakovník, 19 – Tašovice, „Starý Loket”, okr. Karlovy Vary, 20 – Třeskonicy, „Výrov”, okr. Louny, 21 – Velichov, okr. Karlovy Vary, 22 – Vlastislav, okr. Litoměřice, 23 – Zabuřany, okr. Teplice 24 – Žatec, okr. Louny.

W okresie tym główne centrum obszaru stanowił niewątpliwie gród Žatec. Przekształcił się on później, wraz ze swym zapleczem, tak samo, jak i gród litomierzycy, w podobną wczesnofeudalną aglomerację osadniczą o charakterze wczesnomiejskim (J. Bubeník, O. Uhlíková 1977, J. Žemlička 1978, s. 569 z lit.). Nowe spojrzenie na przekaz Kosmasa o Luczanach, Žatcu i Žatczanach (J. Sláma 1971, s. 733, przypis 13; V.V. Tomek 1858, s. 493) oraz analiza znalezisk z okolic Žatca (J. Bubeník, O. Uhlíková 1977) i z całego Pochrza środkowego (J. Bubeník 1976, 1987), sugerują, iż podobnego ośrodka okresu starszego (przedpaństwowego) należy szukać gdzie indziej. Można przy tym wziąć pod uwagę przede wszystkim górę Rubin koło Podbořan (J. Bubeník 1981).

Góra ta znajduje się 3 km na północny wschód od Podbořan, na przesmyku terenowym pomiędzy niecką Žatecką i kotliną Pátipeską, które były w okresie starożytnym i wczesnośredniowiecznym gęsto zasiedlone. Wraz z przeciwległą górą zwaną Homolą i tzw. małym Rubinem, należy ona do najbardziej wysuniętych na północny wschód występów Gór Doupowskich, wcinających się w nieckę Žatecką. Góra ta przewyższa dolinę potoku Dolaneckiego, dopływu Libocy, o 80 – 90 m. Jest ona wyraźnym punktem, który panuje nad wyjściem z Gór Doupowskich oraz nad wąwozami między nimi a Rudawami ze strony zachodniej, dalej nad przejściem z Pochrza do regionów Rakovika i Plzna, i dalej do środkowych oraz zachodnich Czech. Dominuje również nad środkowym Pochrzem od tej strony aż do Rudaw na północy, nad czeskim Średniogórzem oraz Džbanem na wschodzie i na południu nad pagórkami Jasenickimi. Na południowym zboczu góry ciągną się pozostałości kilku pasm wałów obronnych. Pod koniec zeszłego wieku i na początku naszego wieku na górze tej oraz w jej najbliższym otoczeniu powstały kopalnie odkrywkowe, a także prowadzone były inne roboty ziemne. W czasie tych prac ujawniono liczne materiały, które są podstawą naszej wiedzy o zasiedleniu tego miejsca i jego znaczeniu (H. Preidel 1937, z lit.).

Najstarsze znaleziska z regionu wzniesienia pochodzą z neolitu. Z samej góry pochodzą odkrycia eneolityczne dotyczące kultury řivnačeskiej, kultury amfor kulistych oraz nowe znaleziska kultury ceramiki sznurowej. Wystąpiły również materiały z epoki brązu i okresu halsztackiego. Umocnienia obronne z okresu późnohalsztackiego oraz wczesnolateńskiego odkryte zostały podczas badań przedwojennych, prowadzonych przez H. Preidla (1934) i potwierdzone ponownie badaniami V. Kruty w 1970 roku (jak dotąd nie zostały opracowane). Te ostatnie badania udowodniły również istnienie fazy słowiańskiej w resztkach umocnień obronnych. Materiałów z okresu późnolateńskiego praktycznie nie odkryto, a tylko nieliczne pochodzą ze starszego okresu rzymskiego; liczniejsze wydają się być z młodszego okresu rzymskiego. Nadzwyczajne znaleziska wydobyte już wcześniej pochodzą z okresu wczesnośredniowiecznego. Z okresu tego pochodzi najliczniejsza, jak dotąd, z obszaru Czech kolekcja okuć tzw. awarsko-słowiańskich z VII – początku IX wieku, zabytki o charakterze wielkomorawskim, a także największa w Czechach kolekcja ostróg z zaczepami haczykowatymi. Chodzi tu o dwuczęściowe ostrogi żelazne, z krótkim rozwierającym się parabolicznym kabłąkiem, z zaczepami zagiętymi do wewnątrz; są to typy, które J. Žak (1959) oraz kolejni autorzy (B. Kavanová 1976, s. 10-16; D. Bialeková 1977, s. 114, 120) uważają za import z zachodu i datują je na VI do 1 połowy VII wieku. Podobną proveniencję i datowanie mają również niektóre inne przedmioty, zwłaszcza okucia pasów i rzędu końskiego, znalezione na terenie góry. Odkryto tu również różne elementy uzbrojenia.

Z punktu widzenia chronologicznego do owych znalezisk zbliżona jest również archaiczna ceramika, między innymi też znaleziska wczesnosłowiańskie; część z nich pochodzi z nawarstwień o układzie straty graficznym, odsłoniętych podczas badań umocnień obronnych oraz ich przedpola.

Ponieważ zdecydowaną większość starszych znalezisk na południowo-wschodniej i wschodniej stronie góry pozyskano w sposób przypadkowy, powstaje pytanie, czy te przedmioty nie zostały przeniesione przy okazji różnych robót ziemnych z innego miejsca góry. Wątpliwości w tej kwestii rozproszyły niewielkie badania, prowadzone przez autora tego artykułu od 1984 r. na obrzeżu przedpola, niedaleko pasma umocnień. Płytko pod powierzchnią odkryto obiekty pochodzące ze starszego i środkowego okresu grodziskowego (VII-VIII oraz IX wiek), nawarstwiającej się na starsze pradziejowe.

W znaleziskach pochodzących z obiektów okresu grodziskowego występują oprócz ceramiki również przedmioty żelazne i brązowe (np. dwa półkoski wraz ze skuwkami, szpila brązowa), paciorki szklane oraz ułamki naczyń szklanego, prawdopodobnie pochodzące z importu. Również wcześniejsze znaleziska pradziejowe oraz wczesnośredniowieczne mają charakter importów (np. terra sigillata, moneta antyczna, znaleziona w pobliżu góry i in.), co skłoniło badaczy do wysunięcia przypuszczenia, iż może chodzi w tym przypadku o jakieś emporium (R. Turek 1952, s. 13). Przez obszar ten, prawdopodobnie już w starożytności prowadziły szlaki na zachód (Z. Smrž, F. Mladý 1979, s. 48); a okresu średniowiecza istnieją bezpośrednie dowody na to (L. Schlessinger 1892, s. 89, nr 204), iż wiódł tędy szlak z dwoma rozgałęzieniami, tzw. „szlak królewski”, który łączył Czechy z Nadrenią (np. P. Choc 1965, s. 25, mapa, z lit.; J. Sláma 1973, s. 7). W tym regionie, na podstawie analizy historyczno-geograficznej głównego źródła (tj. *Kroniki* Fredegara) lokalizowany bywa gród Wogastisburg z okresu walk Słowian z państwa Samona przeciwko Austrazyjczykom w 1 połowie VII wieku (A. Sedláček 1884, s. 250-251; w tej kwestii: J. Lešný 1980, s. 545-546 z lit.; J. Poulík 1980, s. 57; R. Turek 1982, s. 22-23; N. Bláhová 1980, s. 22-23, 39-43 z lit.).

Pierwotna lokalizacja Wogastisburga na górze Uhošt koło Kadania (A. Sedláček 1884, s. 250-251) nie została potwierdzoną przez obecne badania archeologiczne (J. Bubeník 1976, s. 379-380 z lit.; Z. Smrž 1983; R. Turek 1982, s. 22). Z sytuacji geograficznej i znaleziskowej na górze Rubín wynika w sposób logiczny możliwość szukania hipotetycznego grodu właśnie w tym miejscu oraz w jego bezpośredniej okolicy (D. Třeštk 1987, s. 571, przyp. 79). Góra ta znajduje się w pobliżu miejscowości Kašnice (pow. Louny); pragnę w tym miejscu zwrócić uwagę filologów, a zwłaszcza toponomastów, na nazwę właśnie tej miejscowości, a to przede wszystkim w związku z możliwym powiązaniem nazwy Wogastisburg z rdzeniem -gastisburg (gast – host – kupiec; ostatnio J. Poulík 1988, s. 194; por. też D. Třeštk 1987, s. 572 z lit.). W każdym bądź razie góra była przypuszczalnie znaczącym ośrodkiem wczesnośredniowiecznego osadnictwa środkowego Poohrza w jego starszym (przedpaństwowym) okresie (VI – IX/X wiek). Chodzi tu o obszar, na którym formowało się wówczas jedno z potencjalnych centrów krystalizacyjnych wczesnośredniowiecznego państwa, które jednak najwyraźniej nie zdążyło już osiągnąć stadium dojrzałego. Zostało w końcu tylko ważną częścią składową czeskiego wczesnośredniowiecznego państwa Przemyslidów (Žatecki okręg grodowy, por. lit. cyt. wyżej).

Nie będziemy się w tym miejscu zajmować w sposób szczegółowy osadnictwem

w regionie Chebu, gdyż stanowi ono przedmiot zainteresowań autorów takich, jak R. Turek (1950), E. Šimek (1955), a w ostatnim czasie zwłaszcza A. Hejna (1967, 1971), a nie jest to problem bezpośrednio związany z naszym tematem. Zajmiemy się natomiast osadnictwem słowiańskim sąsiadującej części górnego Poohrza w niecce Sokolovskiej, tj. w dzisiejszych regionach Sokolova i Karlových Varów. Obszarowi temu – z wyjątkiem kilku wzmianek i artykułów (R. Turek 1957, s. 55-56; 1975, s. 105; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, 1982; E. Plesl 1983, s. 22-25) – od czasów Šimka (1955) nie poświęcono większej uwagi. Chodzi tu o terytorium znajdujące się między Rudawami i Lasem Slavkovskim, od Poohrza środkowego oddzielone Górami Doupovskimi oraz wąwozami nad rzeką Ohřą, między Strażą a Černýšem, zatem chodzi o dolinę Ohři od Kyšperka aż do Straży. Dowody archeologiczne wczesnośredniowiecznego osadnictwa z tego terytorium są, jak dotąd, nieliczne. Najlepiej przebadanym obiektem jest grodzisko „Starý Loket” koło Tašovic, gdzie znaleziono resztki umocnień obronnych oraz chaty zrębowej (ogólnie: E. Šimek 1955, s. 91-112; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 109-110; 1982, s. 257 z lit.). Datowanie tych znalezisk na X wiek dokonane przez wspomnianą dwójkę autorów (ostatnio również E. Plesl 1983, s. 24 z lit.), trzeba będzie przesunąć co najmniej do IX wieku, w związku z nową chronologią analogicznych znalezisk z grodziska chebskiego (A. Hejna 1967, s. 216-217, 256; zwłaszcza zaś 1971, s. 508).

Kolejnym przekonywująco udokumentowanym obiektem w tym regionie jest grodzisko na „Lišćim vrchu” (Tebisberg) koło Velichova (F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 111, ryc. 2; 1982, s. 258; L. Hájek, J. Martínek 1983, s. 76-77, tab. 24; E. Plesl 1983, s. 25, wszystko z lit.), z którego pochodzą, oprócz starożytnych, również wczesnogrodziskowe, a nawet późnogrodziskowe znaleziska. Grodzisko to znajduje się na przeciw starożytnego grodziska koło Radošova (A. Knor 1951, s. 26; E. Šimek 1955, s. 201; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 111; E. Plesl 1983, s. 15, z lit.), starego Radavanova, brodu oraz skrzyżowania dróg z zachodu, północy i południa (E. Šimek 1955, s. 38, 201; P. Choc 1965, s. 18, 22, 25, mapa w załączniku; F. Kašička, B. Nechvátal 1983, s. 13). Nie zostało ono jednak spenetrowane bardziej szczegółowo.

Natomiast badania prowadzone przez O. Pospichalovą-Roldánovą (NZ Kolova, nr j. 4640 69 archiwum NZ ArU ČSAV w Pradze, por. L. Hájek, J. Martínek 1983, s. 48-49, 84-86), a zwłaszcza przez T. Velimskiego (któremu dziękuję w tym miejscu za możliwość opublikowania tych i dalszych danych, przygotowanych już przez autora do druku) wykazały, iż domniemane grodzisko słowiańskie „Stary Zamek” koło Kolovej (F. Šimek 1955, s. 112-117; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 111-112; 1982, s. 258-259) było zasiedlone tylko w pradziejach i na początku pełnego średniowiecza. Uważano je często za gród graniczny, broniący przejścia od strony Chebska (R. Turek 1950, s. 416; 1975, s. 105), ale hipoteza ta została obecnie obalona.

Wspomniane wyraźne dowody osadnictwa uzupełnione są drobnymi znaleziskami ilustrującymi istnienie następnych punktów osadniczych w pobliżu dzisiejszej osady Cihelny (gmina Karlovy Vary), w Dalovicach i Tašovicach (por. nr 70; E. Plesl 1983, s. 24; L. Hájek, J. Martínek 1983, s. 31, 33, tab. 23: 8-12). Starszy pojedynczy grot włóczęni karolińskiej (bez bliższych okoliczności znaleziskowych) z miejscowości Loket (L. Hájek, J. Martínek 1983, s. 86 z lit.; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 111; 1982, s. 258) może być najprawdopodobniej kolejną wskazówką archeologiczną, poświadczającą

jąca wspomniany już szlak, prowadzący od zachodu wzdłuż Poohrza. Nie można go łączyć natomiast z domniemanym grodziskiem na stan. Loket (ostatnio; F. Kašička, B. Nachvátal 1983, s. 13). Z kwestią ciągle poszukiwanego centrum tego regionu osadniczego Starego Sedlca – o którym wspomnimy nieco później, mogą w jakiś sposób wiązać się drobne znaleziska grodziskowe z badań prowadzonych przez V. Karella w miejscu twierdzy średniowiecznej, koło folwarku Přemilovice (E. Plesl 1983, s. 24; L. Hájek, J. Martínek 1983, s. 60-66, tab. 25, 1-7 z lit.). Ta średniowieczna i późnośredniowieczna twierdza nie była jednak poszukiwanym centrum (por. E. Šimek 1955, s. 89, przypis 8).

Na podstawie obecnego stanu badań nie można więc stwierdzić na tym obszarze, tj. w dzisiejszym regionie Sokolova i Karlovych Varów, w starszym (przedpaństwowym) etapie rozwoju, wyraźnego regionu osadniczego, który byłby porównywalny pod względem obszaru i znaczenia z regionem osadniczym północno-zachodnich Czech. Znane nam dotąd najważniejsze znaleziska pochodzą z grodziska koło Tašovic i są bardzo zbliżone do materiałów z grodziska chebskiego (A. Hejna 1967, s. 216-217, 256). Fakt ten będzie miał niewątpliwie duże znaczenie przy rozwiązywaniu kwestii stosunków starszego osadnictwa z Kotliny Sokolovskiej oraz osadnictwa Kotliny Chebskiej, a tym samym problemu jednolitości lub różnorodności osadniczej całego górnego Poohrza, na temat którego do dziś prowadzi się dyskusję (ostatnio: V. Holý 1968, s. 225, 244 i dal.; R. Turek 1975, s. 105, przypis 67; E. Plesl 1983, s. 22; F. Kašička, B. Nechvátal 1982, s. 255-256; 1983, s. 11-12, wszystko z lit.).

W okresie młodszym interesująca nas wschodnia część górnego Poohrza (Kotlina Sokolovska) wyraźnie oddziela się od regionu Chebska, i z tego czasu pochodzi udowodniony już w sposób jednoznaczny sedlecki okręg grodowy wczesnośredniowiecznego państwa czeskiego (E. Šimek 1955, s. 324 i dal.; V. Holý 1968, s. 242 i n.; J. Žemlička 1978, s. 572, ze źródeł. i lit.), który następnie rozwija się dalej w dość skomplikowany sposób (J. Kejř 1975). Badania prowadzone ostatnio (A. Hejna 1967, s. 256-262; 1971, s. 522-538 z lit.; V. Holý 1968, s. 240-242, 247 z lit.) w Kotlinie Chebskiej potwierdzają dla tego okresu w sposób zupełnie pewny kolonizację niemiecką oraz przyłączenie tego obszaru i jego pierwotnie słowiańskiej ludności do państwa niemieckiego. Badania archeologiczne – jak dotąd – niezbyt się przyczyniły do poznania młodszej fazy rozwojowej okręgu grodowego Sedlca. Nie znamy na pewno nawet miejsca centrum okręgu – grodziska Sedlec (F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 107-109, 1982, s. 256-257; E. Plesl 1983, s. 24). Ponownie (przedtem już F. Bernau 1878, s. 16, E. Šimek 1955, s. 89) sytuowane jest ono ostatnio według obserwacji P. Choca (1972, s. 45-64) na wzgórzu „Gobes” nad rzeczką Rolavą na zachód od dzisiejszego Sedlca (w tej kwestii: R. Turek 1975, s. 105 i przyp. 63; J. Žemlička 1978, s. 572; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 108-109, ryc. 213; 1982, s. 256-257). Ale już badania F. Proška (E. Šimek 1955, s. 89, przyp. 6) pokazały, iż stanowisko to jest pod względem znaleziskowym zupełnie jałowe. Negatywne rezultaty przyniosła również nasza penetracja wraz z J. Klápštěm jesienią 1978 r. na zaoranych polach w tym miejscu (Stara Role, gmina Karlovy Vary, nr j. 8571 78 archiwum NZ ArÚ ČSAV w Pradze). Kolejne przypuszczalne stanowisko, które znajduje się na lewym brzegu Ohry, w kierunku południowym od dzisiejszego Sedlca, nie może być sprawdzone ze względu na znaczne zniszczenia (E. Šimek 1955, s. 88-89; F. Kašička, B. Nechvátal 1980, s. 108; 1982, s. 156, wszystko z lit.).

Pozostaje więc tylko nadzieja znalezienia tego centrum w okolicy kościoła sedleckiego, który, jak się wydaje, odgrywał znaczną rolę w miejscowej administracji kościelnej jeszcze po zaniku grodu i aż do końca XIII wieku (por. E. Šimek 1955, s. 89; J. Žemlička 1978, s. 572 z lit. i źródłami). Na temat osadnictwa tego peryferyjnego, lecz znaczącego terytorium starych Czech, archeologia winna jeszcze wnieść wiele informacji.

LITERATURA

- Bernau F. 1878, *Burg und Stadt Elbogen von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1547*, Comotovia IV, Beilage zum Eger-Bote, s.13-26.
- Bialeková D. 1977, *Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung)*, SlovA 25, s. 103-158
- Bláhová M. 1980, *Terminologie sídlišt' v pramenech doby merovejske*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, Z pomocných věd historických IV, s. 7-47
- Bretholz B. 1923, *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*, MGH, SRG Nova Series, tom II, Berlin.
- Bubeník J. 1976, *Příspěvek k topografii slovanského osídlení středního Poohří*, AR 28, s. 374-388.
- 1981, *Poznámky k nálezům avarsko-slovanských nakování z vrchu Rubína u Podbořan*, Praehistorica VII, Varia Archaeologica 2, Praha, s. 261-265.
- 1988, *Slovanské osídlení středního Poohří*, Praha
- Bubeník J., Uhlíková O. 1977, *K počátkům města Žatce*, PA 68, s. 193.
- Choc P. 1965, *Vyvoj cest a dopravy v Čechách do 13. století*, SbČSZ 70, s. 16-33.
- 1972, *Hradiště u Sedlce u Karlových Varů*, Acta regionalia 1970-1971, s. 45-64.
- Hájek L., Martínek J. 1983, *Katalog archeologických sbírek Karlovarského muzea v Karlových Varech a Sokolovského muzea v Sokolově*, [w:] *Pravěk Karlovarska a Sokolovska a katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově*, Acta musei thermae Carolinensis, Karlovy Vary, s. 27-105.
- Hejna A. 1967, *Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska*, PA 58, s. 169-271.
- 1971, *Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska II*, PA 62, s. 488-550.
- Herrmann J. 1968, *Siedlung, Wirtschaft und gesellschaftliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neisse und Elbe*, Berlin.
- Holý V. 1968, *Připojení Chebska k německé říši*, Minulostí Západočeského kraje VI, s. 223-252.
- Kašíčka F., Nechvatal B. 1980, *Slovanská hradiště v povodí Ohře na Loketsku*, [w:] *Slovane 6.-10. století*. Břeclav-Pohansko 1978, Brno, s. 107-113
- 1982, *Horní Poohří na počátku národních dějin*, Minulostí Západočeského kraje XVIII, s. 253-260.
- 1983, *Loket*, Praha.
- Kavánová B. 1976, *Slovanské ostruhy na území Československa*, StAÚ Brno IV/3, Praha.
- Kejř J. 1975, *Císař Fridrich Barbarossa jako pán zapadočeské provincie sedlecké (loketské)*, [w:] *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Universita Praha, s. 11-27.
- Knor A. 1951, *Slovanské hradisko v Jenišově-Tašovicích*, AR 3, s.16-26.
- Lešný J. 1980, *Wogastisburg*, SSS 6, s. 545-546.
- Plesl E. 1983, *Pravěk Karlovarska a Sokolovska*, [w:] *Pravěk Karlovarska a Sokolovska a katalog archeologických sbírek muzeí v Karlových Varech a Sokolově*, Acta Musei thermae Carolinensis, Karlovy Vary, s. 5-26.
- Poullík J. 1988, *K otázce vzniku předvelkomoravských hradišt'*, SlovA 36, s. 189-216.
- Poullík J. i. in., 1980, *Slovanské osídlení do zániku Velké Moravy*, [w:] *Přehled dějin Československa I/1 (do 1526 r.)*, Praha, s. 49-99.
- Preidel H. 1934, *Der Rubin bei Podersam*, NfDV 10, s. 166-168.
- 1937, *Der Berg Rubin bei Podersam im Spiegel der Steiner-Sammlung. Ein Beitrag zur Vor- und Frühgeschichte des Saazer Landes*, [w:] „Heimat und Volk“, Forschungsbeiträge zur sudeten-deutschen Geschichte, Brünn, Prag, Leipzig, Wien, s. 59-78.

- Salač V. 1987, *Archeologické výzkumy v Lovosicích v letech 1980-1985*, Litoměřicko 23, (w druku).
- Sedláček A. 1884, *O poloze hradův v letopisech franckých Wogastisburg a Canburg řečených*, PA 12, s. 247-258.
- Schlesinger L. 1882 (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, Prag.
- Sláma J. 1971, *K počátkům slovanského osídlení západních Čech*, AR 23, s. 725-741.
- 1973, *Civitas Witztrachi ducis*, HG 11, s. 3-30.
- 1978, *K problému lokalizace některých hradů raného českého středověku*, Praehistorica VII, Varia archaeologica 1, s. 119-132.
- Smrž Z. 1983, *Archeologický výzkum na vrchu Úhošť u Kadaně*, PPŽ 1983, s. 97-104.
- Smrž Z., Mladý F. 1979, *Výšinné sídliště knovízské kultury na vrchu Špičák u Mikulovic (okr. Chomutov)*, AR 31, s. 27-53.
- Šimek E. 1955, *Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době*, Praha.
- Tomas J. 1983, *Počátky města Litoměřic II/2*, Ústecký sborník historický 1983, s. 59-108.
- 1985, *Počátky města Litoměřic II*, Ústecký sborník historický 1985, s. 31-90.
- Tomek V. V. 1958, *O starém rozdělení Čech na župy a pozdějším na kraje*, ČNM 35, s. 222-252, 327-346, 475-500.
- Třeštík D. 1987, *Objevy ve Znojmě*, ČsČH 35, s. 548-576.
- Turek R. 1950, *Slovanské osídlení Chebska*, OP 14, s. 401-440.
- 1952, *Kmenová území v Čechách*, ČNM 121, s. 3-46.
- 1957, *Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen*, Praha.
- 1975, *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna (DH IV. 390) a její teritoria*, SIA 22, s. 69-122.
- 1982, *Čechy v raném středověku*, Praha.
- Váňa Z. 1973, *Slovanské hradiště v Levousích (k.o. Křesín, okr. Litoměřice) a otázka rozsahu luckého území*, AR 25, s. 271-288.
- 1976, *Bílina, výzkum centra přemyslovské hradské správy v severozápadních Čechách v letech 1952, 1961-64 a 1966*, PA 67, s. 393-478.
- 1977, *Bílina a staré Bělsko*, PA 68, s. 394-432.
- 1986, recenze práce: M. Šolle, *Staroslavánské hradisko*, Praha 1984: PA 77, s. 266-268.
- Zápotocký M. 1965, *Slovanské osídlení na Litoměřicku*, PA 56, s. 205-385.
- 1977, *Slovanské osídlení na Děčínsku*, AR 29, s. 521-553.
- 1978, *Slovanské osídlení na Ústecku*, AR 30, s. 258-303.
- Żak J. 1959, *Najstarsze ostrogi zachodniosłowiańskie. Wczesnośredniowieczne ostrogi o zaczepach haczykowo zagiętych do wnętrza*, Warszawa – Wrocław.
- Žemlička J. 1978, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, ČsČH 26, s. 559-584.
- 1980, *Vývoj osídlení středního Pohří a Českého středohoří do 14. století*, Praha.

AUS DER PROBLEMATIK DER FRÜHMITTELALTERLICHEN BESIEDLUNG IM NORDWESTLICHEN BÖHMEN

Zusammenfassung

Der Verfasser charakterisiert die Entwicklung der Besiedlung auf dem Gebiet von nordwestlichem Böhmen seit den Anfängen des frühen Mittelalters und sondert dabei eine ganze Reihe Ansiedlungsregionen aus, die er mit den aus schriftlichen Quellen bekannten Stammsterritorien und späteren frühstaatlichen Burgenbezirken verbindet. Er erwähnt zu erst die umfangreiche Ansiedlungsregion im Flußgebiet des Bela und im anliegenden Flußgebiet der Elbe und verbindet sie mit dem Territorium des Stammes Lemuzi und danach mit dem Burgenbezirk mit einem Zentrum in Bílina. Weitere Regionen können im unteren Lauf des Flusses Ohřa in der Gegend von Litoměřice rekonstruiert werden.

Man kann sie mit dem Territorium eines Stammesfürstentums mit dem Zentrum in Litoměřice und später mit einem der wichtigsten frühstaatlichen Burgenzentren verbinden. Eine deutliche Ansiedlungsregion hat sich im mittleren Flußgebiet des Ohřa gestaltet. Sie kann mit dem Stammesfürstentum von Lučanen und in

der späteren Zeit mit der Provinz mit einem Zentrum in Žatec identifiziert werden. Das Zentrum der Region in der Stammeszeit war hingegen nach Ansicht des Autors der Berg Rubin bei Podbořany.

Von zufälligen Entdeckungen und begrenzten archäologischen Forschungen auf diesem Gebiet stammen umfangreiche Funde aus der Stammesperiode, wie z.B. die größte in Böhmen Sammlung awarischer Beschläge oder Sporne mit nach innen gebogenen Haken sowie Spuren des Bewohnens dieses Berges in dieser Zeit. Das Reichtum der Funde hat die Forscher zu der Vermutung veranlaßt, daß sich hier ein Emporium befunden haben mußte, denn bereits im Altertum führten durch dieses Gebiet wichtige Straßen nach dem Westen, welche eine deutliche Bestätigung in mittelalterlichen Quellen finden. Der Verfasser bringt auch die Vermutung vor, daß hier die Wogastisburg ihren Platz gehabt haben dürfte.

Auf jeden Fall war es ohne Zweifel ein Gebiet, wo sich eines der potenziellen Kristallisierungszentren des frühen böhmischen Staates formierte. Zum Schluß geht der Verfasser zur Charakteristik der Besiedlung des oberen Flußgebiets von Ohřa über, wo jedoch die Beweise für eine Besiedlung weit schwächer sind und weiterer Forschungen bedürfen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Fröhmittelalterliche Besiedlung im norwestlichen Böhmen und ihre Zentren

1. frühe slawische Periode bis zur mittleren Burgwallperiode; 2. frühe Burgwallperiode bis zur späten Burgwallperiode; 3. beide vorangegangenen Perioden; 4. Burgwallperiode (ohne nähere Bezeichnung); 5. die Qualifizierung zur Burgwallperiode ist unsicher; 6. Burgwall aus älteren Perioden; 7. Burgwall aus der früheren der mittleren Burgwallperiode bis zur früheren Burgwallperiode; 8. Burgwall aus der früheren und späten Burgwallperiode; 9. Burgwall bezüglich der Lokalisierung bzw. Datierung nicht bezeichnet.